

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
“ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА “НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ”**

ОФЕР ПЕРЕЦ

**ОТГОВОРНОСТТА НА КОРПОРАТИВНИТЕ
СЛУЖИТЕЛИ ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен “доктор”,
професионално направление „Право“,
докторска програма „Наказателно право“**

**Варна
2023**

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
“ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА “НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ”**

ОФЕР ПЕРЕЦ

**ОТГОВОРНОСТТА НА КОРПОРАТИВНИТЕ
СЛУЖИТЕЛИ ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен “доктор”,
професионално направление „Право“,
докторска програма „Наказателно право“**

Научни ръководители:

Доц. д-р Юлиана Матеева

Доц. д-р Галина Ковачева

Рецензенти:

Проф. д.ю.н. Лазар Груев

Проф. д-р Добринка Чанкова

**Варна
2023**

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра "Наказателноправни науки" при Юридическия факултет на Варненския свободен университет "Черноризец Храбър".

Дисертационният труд е в обем от 154 страници и включва увод, изложение в три глави, заключение и списък на използваната литература. Съдържанието на всяка глава е разделено на отделни параграфи. Списъкът на използваната литература се състои от 88 заглавия на български и английски език и интернет източници.

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка към катедра "Наказателноправни науки" на Юридическия факултет на Варненския свободен университет "Черноризец Храбър".

Защитата на дисертационния труд пред научното жури ще се състои на 28.11.2023 г. от 14,00 ч. в заседателната зала на Варненския свободен университет "Черноризец Храбър". Материалите за защитата са на разположение на интересуващите се в канцеларията на катедра "Наказателноправни науки", както и на сайта на университета.

I. ОБЩО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Актуалност на темата

Проблемът за връзката между наказателната отговорност на корпоративните служители и наказателната отговорност на корпорацията като юридическо лице е актуален. Актуалността му произтича от съвременните търговски отношения и необходимостта от правна рамка за дейността на корпорациите.

Терминът "наказателна отговорност на корпоративния служител" в дисертационния труд се отнася до наказателната отговорност на директора или служителя на корпорацията, която произтича от заеманото служебно положение в корпорацията. Очевидно е, че всяко лице носи отговорност за престъпления, извършени от него в качеството му на "обикновен гражданин". В настоящия труд обаче наказателната отговорност на корпоративния служител е допълнителна, специфична отговорност, която той носи поради заеманата длъжност в корпорацията. Тази отговорност може да бъде свързана с наказателната отговорност на самата корпорация.

Основни хипотези:

(1) Съдебните системи, в които се прилага пълна наказателна отговорност за корпоративните служители, са системите на общото право (като САЩ и донякъде Израел). В системите на общото право на практика съществува пълна наказателна отговорност за корпорациите, тъй като те се считат за (почти) равни по своя статут на човешките същества. В тези

системи отговорността на длъжностното лице следва да произтича от отговорността на корпорацията.

(2) В страните с континентално право наказателната отговорност на корпоративните служители е ограничена. В тези държави не е предвидена наказателна отговорност за юридическите лица.

(3) Недостатъците на наказателната отговорност на корпоративните служители в Израел противоречат на принципа на вината и на други принципи на наказателното право по отношение на отговорността. Тези проблеми могат да бъдат частично решени чрез прилагане на хибридни модели от системите на континенталното право (вместо съществуващата досега отговорност за корпоративни служители).

2. Обект и предмет на изследването

Обект на дисертационния труд са обществените отношения, свързани с отговорността на корпоративните служители за престъпления и връзката им с корпоративната наказателна отговорност.

Предмет на работата е сравнителното изследване на наказателната отговорност на корпоративните служители и корпоративната наказателна отговорност, разпоредбите и разликите между законодателството на държавите с общо право, като САЩ и Израел, и законодателството на държавите с континентално право, като България.

3. Цел и задачи на изследването

Целта на работата е да разгледа моделите за

наказателна отговорност на корпоративните служители и за корпоративна наказателна отговорност в различни държави (както от общото право, така и от континенталното право) и промените в тези системи през последните десетилетия, за да се изследват връзките между тях, да се проверят горните хипотези и да се установи система, която осигурява най-добър баланс между нуждите на съвременните държави и принципите на наказателното право и преди всичко човешките права на корпоративните служители.

Изследователските **задачи** са:

- 1) Проучване на правото, уреждащо наказателната отговорност на корпоративните служители в отделни държави, принадлежащи към правните системи на континенталното и общото право.
- 2) Проучване на отделни правни разпоредби, съдебни решения и научна литература, свързани с темата, с цел да се оценят проблемните ситуации, възникващи в тези държави.
- 3) Да се анализират основните проблемни ситуации, за да се оцени и определи наличието на причинно-следствена връзка между дадена правна система и решенията, които тя използва за преодоляване на проблемите.
- 4) Да се формулира ясна, конкретна и разбираема гледна точка относно диференцирания подход на двете правни системи, по отношение на прилагането на наказателната отговорност на корпоративните служители.

(5) Да предложи личната позиция, разсъждения и изводи на автора в опит да убеди читателя, че в рамките на корпорациите наказателната отговорност може да бъде обект на география. Както и, че с корпоративния субект може да се злоупотребява и престъпната дейност да остане без последствия, в зависимост от длъжността или определянето на тази длъжност в дадената корпорация.

4. Изследователска методология

Като основен метод е използван прегледа на законодателството и съдебната практика в Съединените щати, Израел и в някои от държави с континентално право (предимно членки на Европейския съюз), включително Германия (която се счита за чиста/класическа система на континенталното право) и България.

В дисертацията са използвани предимно изследвания на английски език на различни юристи и учени. Също така авторът е използвал исторически метод, чрез който са сравнени действащите правни системи с римското право.

Авторът е направил преглед на американската и израелската научна литература, в която са обяснени основите на действащия модел на Общото право (най-вече статутът на корпорациите като юридически лица и т.нар. “теория на органите”, разглеждаща отношенията между корпорацията и неговите служители). Предложен е по-критичен преглед на настоящия модел на Общото право, като е подчертана, от една страна, свръхкриминализацията,

която този модел е създал, а от друга, са представени аргументи, според които настоящият модел не обслужва добре принципите на наказателното право. Нещо повече, той показва, че може да доведе дори до ситуации, в които "истинските извършители на престъпления" не са обвинени, а корпорацията и нейните изпълнителни директори могат да екстернализират разходите и рисковете от престъпленията върху акционерите, другите служители и дори клиентите на дружеството.

Накрая авторът прави преглед на литературата, в която се критикува настоящият германски модел. В рамките на сравнителното изследване, е поставен фокус върху българската научна литература и законодателство, за да се представи специфичния подход към наказателната отговорност на корпоративните служители в България.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертацията е структурирана в увод, три глави с по няколко параграфа, заключение и е с общ обем 154 страници. Основният текст съдържа 1 фигура. Списъкът на литературата се състои от 88 източника на български, английски език, както и интернет източници.

III. КРАТКО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Първа глава "Развитие на корпоративното право и отговорността на корпоративните служители за престъпления" се състои от пет параграфа.

Първият параграф **"Обща позиция"** очертава историческото развитие на корпоративното право и идеята за наказателната отговорност на корпоративните служители. Показано е, че престъпленията на **"белите яки"** са по-тежки по своя мащаб и сложност в сравнение с други престъпления като например престъпленията против собствеността . Въпреки предполагаемата си "чиста" същност, икономическите престъпления на "белите яки" водят до огромни щети за обществото, които в много случаи надхвърлят значително тези на "традиционните" престъпления против собствеността като кражба или грабеж .

Концепцията за корпоративната престъпност е продължение на концепцията за престъпността на "белите яки". Тя е свързана с организационната отговорност. Корпоративната престъпност е по същността си организационна престъпност, която се проявява в контекста на сложните взаимоотношения и очаквания между бордовете на директорите, изпълнителните директори и мениджърите, от една страна, и между корпорациите майки, корпоративните подразделения и дъщерните дружества, от друга.

Проблемът за наказателната отговорност в областта на корпорациите повдига трудни въпроси както в областта на корпоративното право, така и в областта на наказателното право. Въпросът поражда основна трудност, като се има предвид загрижеността за наказателната отговорност на юридическото лице, което няма физическо и психическо измерение. От

една страна, институтът на корпорацията е от съществено значение за обществото и икономиката, но от друга страна, той носи и голям риск от причиняване на вреди.

Предизвикателството пред наказателното право се състои в начините, по които легитимността на наказателната отговорност може да бъде обяснена по отношение на абстрактен орган, който не е осезаем. Възприемането в полза на налагането на отговорност се утвърждава в правото, като същевременно укрепва позициите на корпорациите в начина на живот. Модерният правен подход изисква подчиняването на корпорациите на правната система, което ще гарантира зачитането на интересите и ценностите, които са от съществено значение за обществото, като същевременно се адаптира към преобладаващите възприятия за живота.

Вторият параграф **"Възникване и развитие на концепцията за корпорацията"** представя развитието на концепцията за корпорацията, нейните задължения и отговорности. Теорията на юридическите лица показва, че законът е от съществено значение за осигуряването на корпорацията с ограничен фонд от активи, защитени от личните активи на собствениците.

Произходът на корпоративната форма обикновено се свързва с чартирането на Нидерландската източноиндийска компания - *Vereenigde Oost-Indische Compagnie* (VOC) - през 1602 г. в Амстердам. Две години по-рано, през 1600 г., Англия е чартирала *Източноиндийска компания* (EIC) с подобно име. И

двете компании са мотивирани от перспективите за огромни печалби от търговията с Азия.

Историческият преглед показва, че корпоративната форма е основна тема във връзка с развитието на корпорациите. Структурата на корпорацията се основава на връзка между договорите в рамките на закона, която служи като стандартна рамка за договорните ситуации, отношенията и връзката между участващите страни. Корпорацията се учредява от нейните учредители, които разпределят собствеността в съответствие със законодателството, регламентиращо учредяването на корпорациите. Собствеността е начин за разпределяне на правата на контрол върху дейностите и активите на фирмата.

В третия параграф **"Произход на идеята за корпоративна наказателна отговорност"** е показано, че подобно на повечето развиващи се страни, съществува необходимост от развитие на правна система, която да отговаря на разнообразните нужди на обществото. Този въпрос се повдига в държавите с правна система, която е смесица от римско континентално право и англо-американско обичайно право.

В много от развиващите се страни се наблюдава пряко прехвърляне на американското корпоративно право, което е продукт на системата на общото право.

Но в наказателното законодателство на други държави като България, няма предвидени състави на корпоративни престъпления. Българският Наказателен кодекс предвижда лична наказателна

отговорност за корпоративни служители като изпълнителни директори, управители и други длъжностни лица с термина "длъжностно лице" и "търговец". Но тази наказателна отговорност не произтича от наказателна отговорност на корпорацията за престъплението. В тези и други случаи възникват много въпроси, свързани с подсъдността за незаконните действия на корпорациите, в условията на трансгранична икономическа дейност и различна правна уредба срещу престъпната дейност на корпорациите.

Въпреки че настоящата работа е съсредоточена върху наказателната отговорност, съдебната практика относно търговската или административната отговорност може да ни научи на много неща относно начина, по който общото право третира длъжностните лица или директорите и техните отношения с акционерите. Целта на настоящия дисертационен труд е да се установи начинът, по който някои държави по света прилагат корпоративните отговорности към акционерите.

В четвъртия параграф **"Общо право: Преходът от гражданска отговорност към наказателна отговорност в общото право"** е обсъден начинът, по който моделът за наказателна отговорност в общото право се приема в страните по света. В държавите от континенталното право има само ограничена наказателна отговорност за корпоративните служители, тъй като тези държави традиционно не признават корпорациите за пълноправни юридически лица. **В тези държави не е**

предвидена наказателна отговорност за юридическите лица.

Подходът на общото право, с повечето от неговите недостатъци, беше възприет през последните години от повечето държави с континентално право поради препоръките на международните организации, които изискваха такова адаптиране с цел борба с глобалната и трансграничната престъпност на “белите яки”, особено във връзка с изпирането на пари и киберпрестъпността.

Стигна се до заключението, че наказанието, ограничено до националните правосъдни системи, не може да постигне отговорност само по себе си в свят, в който най-виновните корпорации нагоре или надолу по веригата на транзакциите може да са офшорни.

В петия параграф **"Континентално право: Липса на корпоративна наказателна отговорност или деривативна отговорност за корпоративните служители"** е представено историческото развитие на подхода на континенталното право. Основанието за този подход е фактът, че континенталното право, и по-специално германското право, традиционно се разглежда като наследник на римското право чрез "Свещената римска империя" през Средновековието. Римското право, такова, каквото го познаваме и до днес, до голяма степен е по-късна кодификация ("Corpus Iuris Continental is") от VI век (времето на император Юстиниан I), която сама по себе си се основава на по-ранни кодификации.

Първоначалното римско право е признавало някои "юридически лица", но е изключвало каквато и да е отговорност (дори гражданска) на тези лица. Ако се случело юридическо лице да извърши някакъв деликт, за извършител на този деликт се считало едно от физическите лица, които го съставлявали. В късния етап от развитието на римското право е въведена форма на косвена отговорност на юридическо лице за публичноправни правонарушения. Този вид отговорност се отнасял до отговорността на определена общност (напр. занаятчийски сдружения), но се прилагал само ако всички членове на тази общност са действали съвместно в изпълнение на определено правонарушение.

През последните години някои държави от континенталното право (напр. България) добавиха специфични престъпления, свързани със задълженията на директорите в корпорациите (престъпления против кредиторите, злоупотреба на доверие и данъчни престъпления, всички в съответствие с българското наказателно право). Въпреки това в "чистите" системи на континенталното право, като например Германия, основната концепция е останала идентична: самото дружество като изкуствено образувание не може да извършва престъпления. Единствено директорът, човешко същество със собствени умствени способности, може да извършва престъпления, при условие че има специално законодателство, което му вменява отговорност.

Втора глава **"Наказателна отговорност на корпоративните служители в Израел и други държави: Сравнителноправен подход"** се състои от осем параграфа.

Първият параграф **"Обща позиция"** е посветен на проблема за наказателната отговорност на ръководителите на дружества като цяло. Съществуват значителни разлики и вариации по отношение на наказателната отговорност на корпоративните служители в различните правни системи. Отговорността на корпоративните ръководители обикновено е свързана и дори произтича от наказателната отговорност на корпорацията (независимо дали такава отговорност съществува в съответната държава), въпреки че някои държави, като България, налагат пряка наказателна отговорност на директорите за определени действия, без да се предвижда наказателна отговорност за самата корпорация като юридическо лице.

В параграфа са представени 3 вида правни системи:

- (1) Страните от системата на общото право, като САЩ, Англия и Израел, които прилагат пълна наказателна отговорност за корпорациите и в които наказателната отговорност на корпоративните служители произтича от наказателната отговорност на корпорацията;
- (2) държави с чисто континентално право, като Германия и България, в които спрямо дружествата не се прилага наказателна отговорност, а само административни санкции; и

(3) хибридни държави с континентално право, които прилагат частична наказателна отговорност за корпорациите и определена наказателна отговорност за корпоративните служители и директори. Пример за такъв хибриден модел е Франция, която е възприела междинен подход.

Във втория параграф **"Наказателна отговорност на корпоративните служители във Франция"** се разглежда подходът на наказателното право във Франция. След влизането в сила на новия Наказателен кодекс на 1 март 1994 г. френското право признава корпоративната наказателна отговорност. Законодателят е избрал сравнително широко понятие за корпоративна наказателна отговорност, което по принцип се прилага за всички престъпления и за всички юридически лица, включително и за дружествата. Законодателството обаче изисква орган или представител на юридическото лице да извърши престъплението "от името" на това юридическо лице. Наказанията за юридическите лица могат да бъдат от имуществен и неимуществен характер.

Съществуват и наказания, които могат да бъдат наложени само на юридически лица. Никакви общи принципи съгласно френското право не ограничават съдията при вземането на решение относно наказанията спрямо осъденото юридическо лице. Възможно е обаче да се изведат някои ръководни принципи, когато става въпрос за санкциониране на юридическите лица. Френският законодател е установил и някои специфични процесуални правила

по отношение на юридическите лица. Въпреки това, с някои изключения, повечето от наказателнопроцесуалните правила, приложими за физическите лица, се прилагат и за юридическите лица.

Третият параграф е **"Наказателна отговорност на корпоративните служители в САЩ"**. В Съединените щати, които принадлежат към системата на общото право (подобна на тази в Англия), има най-широка корпоративна наказателна отговорност и наказателна отговорност на корпоративните служители, обвинени за всяко престъпление, което са извършили лично, когато могат да бъдат идентифицирани като преки извършители. Основната обосновка на доктрината за корпоративната отговорност на длъжностните лица (и на представителите като цяло) в рамките на Common Law (напр. американското право) е, че е оправдано да се наложи отговорност за виновно поведение в определени случаи, за да се насърчат представителите (и особено високопоставените служители) да контролират действията на корпорацията и да предотвратят вредни резултати (напр. замърсяване на околната среда, пускане на пазара на опасни продукти като автомобила "Пинто" и т.н.) От друга страна - дори в рамките на общото право, тенденцията е да се направи опит да се обвинят само длъжностните лица, които са имали някаква връзка с престъплението.

В четвъртия параграф **"Наказателна отговорност на корпоративните служители в Израел"** се

посочва, че правната система на Израел е хибридна система. Макар че в много правни области (като корпоративното право) израелското право се основава на обичайното право, като наследство от британския мандат (1922-1948 г.), има области, като договорното, трудовото, наказателното право и други, които са повлияни от гражданското право, особено от германското право.

Израелското право във всяка правна област се основава на комбинация от законодателни актове и съдебна практика, като често (както в нашия случай) законодателните актове са всъщност кодификация на предишни решения на израелския Върховен съд.

Наказателната отговорност в Израел е регламентирана в Наказателния кодекс от 1977 г. Трябва да се спомене, че макар първоначалният Наказателен кодекс да се основава пряко на Наказателния закон (на Британския мандат) от 1936 г., с изменение 39 новата редакция набляга на въпроса за *mens rea* като цяло.

Конкретната наказателна отговорност на корпоративните служители не е дефинирана пряко в Наказателния кодекс (не само пряко, но и изобщо не е дефинирана като отговорност на служителя - като част от юридическото лице - тя е дефинирана само като лична отговорност, въпреки че извършителят е бил нает от юридическото лице), а в рамките на израелската съдебна практика и в конкретни закони, определящи наказателната отговорност на служителите в различни правни области, като например данъчни престъпления. Тълкуването на

съдия Барак на т.нар. "теория за корпоративните органи" е заимствана от (английското) обичайно право и разширена от съдия Барак. Накратко, на корпорацията може да бъде повдигнато обвинение за всяко престъпление, което корпорацията е технически способна да извърши, включително за небрежност или дори за пътни нарушения.

Петият параграф е "**Психичното състояние на корпорацията - кратък исторически преглед**". Континенталното (гражданско) право, особено германското, поставя ясна граница между живи лица и корпорации, разглежда корпорациите като привидни образувания, създадени от хора, и в резултат на това не прилага обща наказателна отговорност за самите корпорации. Според германското право не съществува наказателна отговорност на корпоративните служители, а само пряка специфична отговорност, ако служителят сам извърши престъпление (подобно на българското наказателно право).

Следователно трудността, която римското или континенталното право среща при налагането на корпоративна наказателна отговорност, се състои в приписването на състояние на съзнание. По мое мнение дружествата и сдруженията, като фиктивни субекти, не могат да имат психическо състояние: Те не могат да имат намерение да извършат престъпление или дори да "знаят", че извършват такова. Следователно те не могат да проявят вина (Mens Rea), а оттам и да понесат наказателна отговорност.

През Средновековието в Европа гражданското право се слива с католическото религиозно право. Наказателната отговорност на живите лица започва да се тълкува като част от тяхната отговорност пред бога и пред текущото (земно) управление.

Същият подход се поддържа и днес в германското право. Наказателната отговорност се прилага само за директори, които действат съзнателно сами, т.е. имат собствена *mens rea*. Във всички останали случаи могат да се прилагат само административни санкции срещу директора.

В шестия параграф **"Наказателна отговорност на корпоративните служители в България"** се посочва, че според българското законодателство наказателната отговорност е лична - на физическото лице (чл. 31 от Наказателния кодекс) и не съществува корпоративна наказателна отговорност.

Тази принципна позиция е възприета в наказателноправната доктрина през XX век. Юридическото лице - държавна институция, предприятие, обществена организация или друг колектив от граждани - не може да бъде субект на престъпление. Когато по време на неговото функциониране са засегнати обществени или лични интереси, наказателна отговорност носи това физическо лице, което действа като орган на колектива и със собственото си деяние е осъществило състава на предвидено в закона престъпление.

Българското законодателство предвижда наказателна отговорност по отношение на конкретни

престъпления, за директорите на дружества относно отговорността им във връзка с несъстоятелност и укриване на данъци (чл. 217 от НК подчертава задължението за доверие, с което трябва да действат служителите, в противен случай наказанието е лишаване от свобода за срок от 3 или повече години и висока глоба). Ясно е, че намерението на законодателя е било да защити както интереса на държавата за плащане на изискуемите данъци, така и интереса на бизнес сектора за достатъчна правна защита срещу измамни действия. Освен това българското законодателство предвижда наказателна отговорност срещу длъжностни лица в дружества, които извършват укриване на данъци ("Изпиране на пари и други против финансовата и данъчната система" от 253 до 260в от Наказателния кодекс). Съгласно задължителната практика на Върховния касационен съд субектът на престъплението по чл. 255, чл. 255А и чл. 256 от Наказателния кодекс, съответно чл. 255 - 257 от НК (ДВ, бр. 62 от 1997 г.) може да бъде както физическото лице, представляващо по закон данъчно задълженото лице - търговско дружество/едноличен търговец, вписано в това си качество в търговския регистър, така и всяко друго физическо лице, което реално осъществява дейностите и функциите на данъчно задълженото лице-търговец (Тълкувателно решение № 4-2016 на Върховния касационен съд).

В седмия параграф **“Наказателна отговорност на корпоративните служители в Нидерландия”** е представен Нидерландския модел. В Нидерландия

концепцията за корпоративната наказателна отговорност е основополагаща и е по-близка до тази в Израел, отколкото до концепцията за отговорността в други държави от континенталното право. От 1976 г. насам член 51 от нидерландския Наказателен кодекс гласи, че престъпленията могат да бъдат извършени от (както) "физически лица", така и от "юридически лица" (дружества и други подобни образувания). Разпоредбата гласи, че в случай, че престъплението е извършено от "юридическо лице", е възможно да се повдигне обвинение на тези, които са наредили престъплението, както и на тези, които действително са контролирали забраненото действие, или и на двете категории лица ("вторична отговорност"). Тази вторична отговорност не се ограничава до "формалните" служители на юридическото лице (напр. неговите директори), нито до лицата, които действат така, поради заеманото служебно положение в юридическото лице. В резултат на това служителите, които нямат никакви правомощия, могат да бъдат подведени под наказателна отговорност.

В осми параграф **"Държави с частична наказателна отговорност за корпорациите и техните служители"** е показано, че през последните няколко десетилетия повечето държави от Континентална Европа (с изключение на Германия, както е описано подробно по-горе) са изоставили строгия германски модел и са въвели ограничена корпоративна наказателна отговорност със съответна отговорност за служителите на корпорациите. Това

се дължи главно на предизвикателствата на 21-ви век, особено на глобализацията, интернет и възхода на свързаните с него киберпрестъпления, като всичко това създава среда, в която престъпленията са много по-сложни и по-малко прозрачни.

През октомври 1988 г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа издаде Препоръка № R (88) 1810. С цел превенция, борба и контрол на престъпленията, извършвани от корпорации, беше препоръчано държавите, чиито наказателни кодекси не предвиждат наказателна отговорност за юридически лица, да преразгледат своето законодателство. Понастоящем ЕС и ОИСР изискват от всяка държава членка да въведе такава отговорност в своя наказателен кодекс или поне да приложи съответните административни санкции.

Франция беше първата, която през 1994 г. издаде своя нов Наказателен кодекс, включващ наказателна отговорност за юридически лица и съответните санкции. Успоредно с това Франция разшири наказателната отговорност на корпоративните директори и въведе законодателство, отнасящо се до нови области на наказателната отговорност на директорите, като например трудовото право и защитата на данните.

В Швейцария Наказателният кодекс беше изменен през 2003 г. Параграф 1 от швейцарския Наказателен кодекс предвижда, че корпорация е извършител на престъпление, ако престъплението е извършено от служител на корпорацията, но самоличността на служителя не може да бъде установена. Този

параграф е насочен към случаите, в които изпълнителните директори инструктират младши служители да извършват тайно престъпления и служителят, който действително е извършил престъплението, не може да бъде открит, въпреки че е очевидно, че престъплението е било извършено. (Често това означава техническо действие, като например преместване на средства, промяна на документи и т.н.). Освен това, подобно на други държави, Наказателният кодекс включва специфични престъпления, отнасящи се до длъжностните лица, като пране на пари, неверни изявления за търговска дейност и престъпно лошо управление (както в българския Наказателен кодекс, при престъпленията присвояване - чл. 201; при измамата - чл. 209 НК. Според автора на дисертацията израелската юрисдикция трябва да се загрижи, за да ограничи по-строго престъпните деяния на корпоративно ниво.

Трета глава **"Наказателна отговорност на корпоративните служители и корпорацията"** се състои от шест параграфа.

В първия параграф **"Общ преглед"** се твърди, че сравнителният подход подчертава проблемните области и някои възможности за подобряване на израелското наказателно законодателство. Основното съображение е, че сравнителното изследване на наказателната отговорност на корпорациите може да бъде много полезно. Проучването на правните решения в чуждестранни юрисдикции може да даде представа за реформата на националното законодателство. Важни инициативи за

хармонизиране в международен мащаб също са вдъхновени от учените, използващи сравнителноправния подход. Всъщност правната глобализация в тези области и ефектът, който тя оказва върху правните въпроси, насърчава съдилищата, учените и практикуващите юристи да се обръщат към сравнителното право.

Вторият параграф е **"Критика към модела на общото право"**. Съществуват две групи аргументи срещу модела. Първата е, че обвиненията срещу самите корпорации не служат на принципите на наказателното право, тъй като компаниите нямат тяло или чувства и следователно не могат да бъдат реално наказани (а всяко финансово наказание е всъщност наказание за други, реални хора), и че това може да означава, че "истинските" извършители ще останат ненаказани. Втората е, че всеки модел на отговорност на виновните лица (за длъжностните лица и директорите на дружеството) трябва да означава, че има голяма вероятност невинни лица да бъдат обвинени и наказани.

Основният недостатък е, че макар в Израел да има място за наказателна отговорност на корпоративните служители, моделът за създаването на тази отговорност трябва да бъде различен, тъй като, както показва Карниел, настоящият модел вероятно е противоконституционен, тъй като противоречи на Основния закон: Човешкото достойнство и свобода, който позволява ограничаване на свободата на дадено лице само по основателна причина и по пропорционален начин.

Решението би било да се замени моделът на Общото право с друг модел, който да включва по-ограничена отговорност за корпоративните служители. Въпреки това, с изключение на холандския модел, почти няма последователен, алтернативен модел, като повечето държави от ЕС (с изключение на Германия и България) постепенно възприемат модел, който все повече наподобява модела на общото право.

Третият параграф е **"Критика към германския модел"**. Макар че моделът на общото право има много недостатъци, германският модел изглежда още по-проблематичен и напълно неподходящ за нашата глобална среда. Тъй като корпорациите стават все по-големи и глобални, става изключително трудно да се води борба с престъпността, особено с киберпрестъпността, трансграничното пране на пари, подкупите и други подобни престъпления със средствата, предоставени от германския модел, т.е. никаква наказателна отговорност за дружествата, а само административни санкции и единствено пряка отговорност (за собствените действия на лицето) за служителите на дружеството.

Пълното отсъствие на отговорност на виновния в германското право означава, че на практика е изключително трудно да се осъди германски корпоративен служител, участващ в такива дейности, което води до доста неефективно правоприлагане.

След като се направи преглед на законодателството, прието във Франция и в други подобни държави, се стига до заключението, че това законодателство е ad hoc решение, отговарящо на изискванията на

международни организации като ЕС и ОИСР и на натиска от страна на определени политици, които са създали специфично законодателство относно въпроси, които са сметнали за важни, като например отговорността на ръководителите на дружества за тормоз на служители на дружеството.

Френските закони относно отговорността за тормоз на служителите включват отговорност за виновно поведение, която е много по-строга от отговорността за виновно поведение, предвидена за ръководителите на дружества в САЩ или Израел. Ето защо: макар че адаптирането на част от наказателната отговорност за самите корпорации изглежда неизбежно, повечето държави не са решили дилемата как да създадат достатъчно стимули за служителите и директорите на дружествата да предотвратяват престъпления, като същевременно не нарушават техните права и принципите на наказателното право.

Холандският модел стои най-близо до решаването на тази дилема, тъй като холандското право включва специфичната концепция за вторична отговорност на управителите и директорите на дружеството. Тази концепция липсва например в израелското право, което създава объркване (в Израел) по отношение на обхвата на тяхната отговорност, тяхната вина (*mens rea*) и (в резултат на това) по отношение на максималното им наказание. Такава вторична отговорност може да бъде подходящо междинно звено между административните санкции (които обикновено се оказват недостатъчни) и пълната наказателна отговорност (която е проблематична

както от теоретична, така и от практическа гледна точка).

В четвъртия параграф **"Корпоративната престъпност и моделът на Наказателния кодекс"** е представен моделът на Наказателния кодекс. Както беше показано по-горе, юридическото но илище е въпрос на институционални правила и може да има чисто практически произход. В сферата на наказателното право исторически съществува много тясна връзка между обсъждането на условията за морална правосубектност и тези за наказателна отговорност. Очевидно е, че това е така, защото наказателното право като цяло се занимава с наказването на правонарушители, а наказанието е свързано не само с каузална отговорност, но и със субективната страна на престъплението. Следователно индивидът заслужава да бъде наказан за извършването на нещо само ако е морално отговорен за това. Такава малка стегната формула обаче не е валидна за цялото право. Например, тя не е валидна в случаите на строга отговорност. Въпреки това тя е крайъгълен камък на престъпленията, за които традиционно се смята, че изискват *mens rea*. Подходът към корпоративната наказателна отговорност в Примерния наказателен кодекс се основава на принципи, които са в съответствие с теорията за корпорацията като морална личност. Този модел е свързан с налагането на корпоративна лична отговорност, различна от отговорността на заместника, и се основава на определянето на правомощията за вземане на решения на определени

длъжности в рамките на корпоративната вътрешна структура за вземане на решения. Тази доктрина за идентификация има корени в английското право, където често се използва за обосноваване на приписването на *mens rea* на корпорацията.

Посочената доктрина има много практически, както и теоретични предимства. Най-очевидното е, че тя не предоставя на корпорацията автоматична защита, че съветът на директорите не е знаел за действията на нарушителя. Освен това тя отразява общата практика в големите децентрализирани корпорации, в които различните ръководства на офиси упражняват почти автономен контрол върху специфични аспекти на корпоративното предприятие.

Моделът на Наказателния кодекс и доктрината за идентификация развиват идеята за корпоративна наказателна отговорност далеч отвъд границите на отговорността на заместника и стриктната отговорност.

Петият параграф е "**Наказване на престъпната корпорация**". Идеята, че една корпорация може да плати глоба или определена сума на близките на жертвата си в случай на убийство и по този начин да опрости вината си, се счита от много хора за обида на правосъдието и справедливостта. Може да се окаже, че цената на възмездието е само още един разход за бизнеса и че този разход може, в нормалния ход на нещата, да бъде прехвърлен на потребителите на продуктите или услугите на корпорацията. Разбира се, има начин, по който може да бъде наложено смъртно наказание на корпорация: отнемане на

регистрацията, а също така има и корпоративен вариант на отстраняването от общността на членовете на обществото - лишаването от свобода: отнемане на лиценза за извършване на стопанска дейност в държавата или града.

Отнемането на регистрацията ще бъде възможно само в държавата на регистрацията, но лицензите и другите бизнес права могат да бъдат отнети на всяко място, където се изискват. Този вид наказание обикновено предизвиква две възражения. Първото е, че невинните хора обикновено са най-сериозно засегнати от отнемането на лицензи. Акционерите и невинните служители страдат финансово. Второто е, че наказаните корпорации могат сравнително лесно да се възстановят, да получат нови регистрации и да започнат отново обичайната си дейност.

Друг подход е свързан с моралните и новите наказания за корпорациите. Моралната и правната отговорност може да бъде определена единствено от гледна точка на институционалните и междуличностните задължения, но тя може да бъде схваната, поне частично, и от гледна точка на характера и стойността. Тогава ответното приспособяване към неуспехите може да бъде разбирано като творчески актове на достойно изграждане на характера, а не като или само като актове на възстановяване на щетите или изкупление. Значителна форма на наказание в такава система е "санкцията на Хестър Прайн". Тя би трябвало да е особено подходяща за нарушители от корпоративен характер, тъй като имиджът на корпорацията,

корпоративният общностен престиж, е в основата на бизнеса. Репутацията може и да не е всичко, но корпорация с лоша репутация постига малко успехи. Официалното порицание не е маловажен въпрос, когато корпоративните постижения зависят от социалното признание. Всъщност санкцията "Хестър Прайн" потенциално би могла да бъде много по-ефективна в работата с корпоративни нарушители, отколкото с физически лица. За да оцелее корпорацията, тя трябва да играе и да поддържа добър имидж сред членовете на своето общество, участниците на пазара. Освен това е по-вероятно наказанието чрез заповеди за неблагоприятна публичност да сведе до минимум видовете нежелани външни ефекти, които причиняват други видове наказания, използвани от съдилищата срещу престъпни корпорации.

В този смисъл загубата на престиж се счита за много по-сериозна от плащането на висока глоба.

Шестият параграф е **"Предложения за усъвършенстване на израелското наказателно законодателство"**. Задълженията на служителите на дружеството са лични задължения, като основните са задължението за доверие и задължението за полагане на грижи, но обхватът на случаите е широк и може да има разлика между поведението в частно и публично дружество. Между атакуването на решение на длъжностно лице от миноритарен акционер в дружеството спрямо производството за увреждане на кредитор по договор или кредитор по деликт, и всеки случай поотделно. Препоръката на автора е да се

затвърди междинният подход на Нидерландия и още веднъж да се промени законът по отношение на нарушаването на презумпцията за невинност, което е същността на наказателното право. Изменение 39 на закона в Израел прехвърли тежестта на доказване от ищеца върху обвиняемия и се създаде ситуация, при която обвиняемият трябва да докаже, че не е имал намерение. Установяването на психическата основа на обвиняемия е предизвикателство и днес за прокурорите е по-лесно да обвиняват организациите. Организациите са убедителни, разполагат с много пари, за да наемат адвокати, които да ги защитават, а правораздавателната система в Израел неведнъж е доказвала, че се отменят присъдите на служителите и се осъжда само корпорацията с финансова глоба, като по този начин се причинява несправедливост. Желателно е да се въведат наказания, които ще се използват от корпоративно-административното право и чиято основна цел няма да бъде в това да накаже корпорацията и да се осъди за противоправността, присъща на деянието, а чрез прилагането на закона и насърчаването на корпорацията да спазва закона доброволно.

В редакцията на член 45 от Наказателния кодекс в Израел няма място за пълна криминализация. Наказателните забрани във връзка с поведението на корпоративните служители следва да включват и в Израел, както и във всички разгледани държави, най-тежките деяния, които са забранени при всички обстоятелства и също представляват нарушение на задължението за доверие, като например кражба от

длъжностно лице, измама, фалшифициране на корпоративни документи и т.н., както и нарушаване на доверието на държавните служители. Използването на наказателното право за въвеждане на норми трябва да се извършва внимателно. Престъплението за злоупотреба с доверието в корпорация следва да се съсредоточи само върху най-тежките форми на поведение, с които гражданското право не може да се справи. Това се отнася до нарушаване на доверието, извършено с престъпно намерение, като същевременно се съзнава, че то е причинило реални финансови щети на корпорацията.

Престъпление за нарушаване на фидуциарните задължения от корпоративните служители следва да се установява само в сериозни и трудни случаи, в които вината на извършителя се изразява в съзнателно използване на оказаното му доверие за сметка на корпорацията и нейните акционери, като същевременно умишлено причинява финансови щети на корпорацията.

Нидерландия изглежда е уникална с това, че е създадала отделно ниво на отговорност ("вторична отговорност") за корпоративните служители, които не са участвали пряко в посоченото престъпление, но са подведени под отговорност по силата на служебното си положение. По мое мнение това е подобро решение за усъвършенстване на израелското законодателство.

Съществуват алтернативи на наказанията и тези алтернативи трябва да бъдат предпочитани, когато е

възможно. Законът трябва също така да се стреми да балансира между санкциите срещу корпорацията (която е изкуствено, фиктивно образувание, но днес де факто представлява икономическата власт) и санкциите срещу длъжностните лица на корпорацията, реалните хора, но най-вече тези, които могат да пострадат повече. Изключение правят тежките случаи на укриване на данъци, фалшифициране на документи и сериозно увреждане на обществения интерес, при които спрямо управителите следва да се прилага наказателното право.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящия труд авторът изследва корпоративната наказателна отговорност и свързаната с нея наказателна отговорност на корпоративните служители в сравнителен контекст. Първоначалният бе насочен към израелското право. Въпреки това използваният подход е общ и сравнителен, като е разгледано и анализирано правото в редица държави, включително Съединените щати и няколко европейски държави като Германия, България, Франция и Нидерландия.

В исторически план корпоративната наказателна отговорност се е развила във викторианска Англия (XIX в.), успоредно с английската индустриална революция. Нуждите на индустриалната революция, най-вече необходимостта от набиране на капитал от много инвеститори и в резултат на това от разделение между самата корпорация, нейните

инвеститори (акционери) и нейните мениджъри, създават необходимостта от налагане на отделна отговорност на всеки от тях, включително (отделна) наказателна отговорност. От Англия корпоративната наказателна отговорност (и свързаната с нея отговорност на управителите и директорите на дружеството) се пренася в други юрисдикции на общото право, включително в Съединените щати и Израел (чието корпоративно право първоначално се основава на английското право).

За разлика от тях континенталното право доскоро (т.е. до 21-ви век) имаше напълно различен подход. Формулата на континенталното право - "*Societas delinquere non potest*" означаваше, че корпорациите не могат да се разглеждат като отделни субекти; следователно те не могат да носят наказателна отговорност.

Препоръката на автора е да се затвърди междинният подход на Нидерландия и още веднъж да се промени законът по отношение на нарушаването на презумпцията за невиновност, която е същността на наказателното право. Изменение 39 на закона в Израел прехвърли тежестта на доказване от ищеца върху обвиняемия и се създаде ситуация, при която обвиняемият трябва да докаже, че не е имал намерение. Установяването на субективната страна на обвиняемия е предизвикателство и днес за прокурорите е по-лесно да обвиняват организациите. Желателно е да се разработят санкции, които ще се използват от корпоративно-административното право и чиято основна цел няма да бъде да накаже

корпорацията и да я осъди за антисоциалността, присъща на деянието, а да приложи закона и да насърчи корпорацията да спазва закона доброволно. Във формулировката на член 45 от Наказателния кодекс в Израел няма място за пълна криминализация. Наказателните забрани във връзка с поведението на корпоративните служители следва да включват и в Израел, както и във всички разгледани държави, най-тежките деяния, които са забранени при всички обстоятелства и също представляват нарушение на задължението за доверие, като например кражба от длъжностно лице, получаване на нещо с измама, фалшифициране на корпоративни документи и т.н., както и нарушаване на доверието на държавните служители.

Съществуват алтернативи на наказателните санкции и че тези алтернативи трябва да бъдат предпочитани, когато е възможно. Законът също така трябва да се стреми да балансира санкциите срещу корпорацията (която е изкуствено, фиктивно образувание, но днес де факто представлява икономическата власт) и санкциите срещу длъжностните лица в корпорацията, реалните хора, но най-вече тези, които могат да пострадат повече.

Изключение правят тежките случаи на укриване на данъци, фалшифициране на документи и сериозно увреждане на обществения интерес, при които спрямо управителите следва да се прилага наказателното право.

IV. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд включва следните приноси:

1. Направено е сравнителноправно изследване на законодателството и практиката в държавите, принадлежащи към системата на общото право и съответно към системата на континенталното право.

2. Представени са предимствата и недостатъците на използваните подходи за реализиране на наказателната отговорност на корпоративните служители в различните държави.

3. Очертана е връзката между корпоративната наказателна отговорност и деривативната (производната) отговорност на корпоративните ръководители в страните, принадлежащи към системата на общото право, и някои страни от континенталното право.

4. Направени са предложения за усъвършенстване на наказателноправната уредба в Израел относно отговорността на корпоративните служители за престъпления.

V. ПУБЛИКАЦИИ СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИЯТА

1. „Criminal Liability of Corporations and Officers”. Сб. „Право и общество“, XX лятна научна сесия на Юридическия факултет Катедра „Правни науки“ 25-26 юни 2021 г., ISSN 1313-7236, (кн. 40, серия „Юридически науки и обществена сигурност “), с. 183-189;

2. „Historical Development of The Idea of The Transition from Civil to Criminal Liability of Corporations”. Сб. „Правото като изкуство за доброто

и справедливото“, Научна конференция, проведена в рамките на Лятната научна сесия на Юридическия факултет във ВСУ „Черноризец Храбър“ 01-03 юли 2022 г., Катедра „Правни науки“, 1313-7236, (кн. 43, серия „Юридически науки и обществена сигурност“), с. 262-265;

3. „The Origin of the Idea of Corporate Crime Responsibility”. Сб. „Правото като изкуство за доброто и справедливото“, Научна конференция, проведена в рамките на Лятната научна сесия на Юридическия факултет във ВСУ „Черноризец Храбър“ 01-03 юли 2022 г., Катедра „Правни науки“, 1313-7236, (кн. 43, серия „Юридически науки и обществена сигурност“), с. 266-271.